

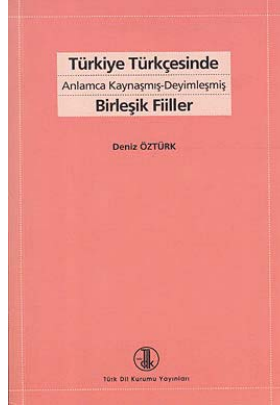
türlü yazılı ürünün (edebî niteliği birinci plâna alınmadan) inceleme nesnesi hâline getirildiğini ifade ederek Türkiye'deki filoloji kürsülerinin de bu duruma ayak uydurmaları noktasında ufuk açıcı öneriler de bulunur.

Bu kitapta yer alan ve büyük bir kısmı ağır akademik formattan uzak, bu bakımdan dil ve üslûp açısından kolayca okunabilir nitelikteki yazılar okunduğunda, okur bir metne ya da şahsiyete dair yorum yaparken köklü bir edebiyat ve düşünce geleneğine ilişkin birikimin bakış açısına sağlam bir zemin hazırladığını görebilmektedir. Aytaç, kavramları, terimleri yerli yerine oturttuğundan, eser ya da şahsiyetle ilgili vurgulamalarını, ayıklamalarını sağlıklı biçimde yapabilmektedir. Bu durum, çoğu araştırmacıda karşımıza çıkan dayanaksız, tutarsız seçme-ci alıntılar ve bunlara dayalı âfâkî yorumlardan farklı bir düzeyi işaret etmektedir.

Ayrıca bir batı dili uzmanından beklenen tipik seçkinci örtük kibir Aytaç'ın yazılarında yer almaz. Türk edebiyatına hatta tüm bir doğu edebiyatına duyduğu sevgi ve saygıyı, nesnel eleştirileri arasında rahatlıkla fark ederiz. Nitekim "Klâsikler" başlıklı yazısında, doğunun bilgelik, batının da eleştirelilik/sorgulayıcılık yönüyle birbirini tamamlayıcı iki kutup olduğunu ifade eder.

Sonuç olarak Prof. Gürsel Aytaç, bu kitapta topladığı yazılarıyla da, batı kültürü ve diliyle ilişkisi genellikle Fransız ve İngiliz dili ve edebiyatı üzerinden gerçekleşmiş olan Türk edebiyatsever /okur, araştırmacı / akademisyenlere bir başka köklü batı kültür ve edebiyatı aracılığıyla yol göstermekte, bakış açımızı geliştirip zenginleştirmektedir.

Zübeyde Şenderin

Deniz Öztürk, Türkiye Türkçesinde Anlamca Kaynaşmış-Deyimleşmiş Birleşik Fiiller, TDK Yay., Ankara 2008, 1094 s., ISBN: 978-975-16-2083-5

Türkçede birleşik fiillerle ilgili muhtelif çalışmalar yapılmış olmasına rağmen konunun henüz bütün yönleriyle incelendiği ve problemlerin ortadan kaldırıldığı söylenemez. Bu tür kuruluşların yapı ve anlam bakımından sergiledikleri görüntü, tanımı ve tasnifi hakkında bile araştırmacıların farklı görüşleri bulunmaktadır. Hangi ögelerin birleşik fiil sayılacağı veya sayılmayacağı; bu yapıların söz dizimindeki durumu, sözlük birimi olarak ele alınışları ve en çok da ne zaman bitişik, ne zaman ayrı yazılacakları gibi konularda görülen kararsız ve çelişkili tutumlar da meselelerin karışıklığını ortaya koymaya yetmektedir.

Bugüne kadar konuyu çeşitli boyutlarıyla ele alan çalışmalar içinde özellikle de yüksek lisans ve doktora tezlerinin önemli bir yeri bulunmaktadır. Mesela Akmurat Allazarov'un hazırladığı *Ses, Yapı, İmla ve Söz Dizimi Açısından Birleşik Fiiller ve Bunların*

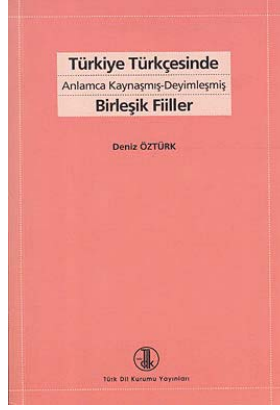
türlü yazılı ürünün (edebî niteliği birinci plâna alınmadan) inceleme nesnesi hâline getirildiğini ifade ederek Türkiye'deki filoloji kürsülerinin de bu duruma ayak uydurmaları noktasında ufuk açıcı öneriler de bulunur.

Bu kitapta yer alan ve büyük bir kısmı ağır akademik formattan uzak, bu bakımdan dil ve üslûp açısından kolayca okunabilir nitelikteki yazılar okunduğunda, okur bir metne ya da şahsiyete dair yorum yaparken köklü bir edebiyat ve düşünce geleneğine ilişkin birikimin bakış açısına sağlam bir zemin hazırladığını görebilmektedir. Aytaç, kavramları, terimleri yerli yerine oturttuğundan, eser ya da şahsiyetle ilgili vurgulamalarını, ayıklamalarını sağlıklı biçimde yapabilmektedir. Bu durum, çoğu araştırmacıda karşımıza çıkan dayanaksız, tutarsız seçme-ci alıntılar ve bunlara dayalı âfâkî yorumlardan farklı bir düzeyi işaret etmektedir.

Ayrıca bir batı dili uzmanından beklenen tipik seçkinci örtük kibir Aytaç'ın yazılarında yer almaz. Türk edebiyatına hatta tüm bir doğu edebiyatına duyduğu sevgi ve saygıyı, nesnel eleştirileri arasında rahatlıkla fark ederiz. Nitekim "Klâsikler" başlıklı yazısında, doğunun bilgelik, batının da eleştirelilik/sorgulayıcılık yönüyle birbirini tamamlayıcı iki kutup olduğunu ifade eder.

Sonuç olarak Prof. Gürsel Aytaç, bu kitapta topladığı yazılarıyla da, batı kültürü ve diliyle ilişkisi genellikle Fransız ve İngiliz dili ve edebiyatı üzerinden gerçekleşmiş olan Türk edebiyatsever /okur, araştırmacı / akademisyenlere bir başka köklü batı kültür ve edebiyatı aracılığıyla yol göstermekte, bakış açımızı geliştirip zenginleştirmektedir.

Zübeyde Şenderin

Deniz Öztürk, Türkiye Türkçesinde Anlamca Kaynaşmış-Deyimleşmiş Birleşik Fiiller, TDK Yay., Ankara 2008, 1094 s., ISBN: 978-975-16-2083-5

Türkçede birleşik fiillerle ilgili muhtelif çalışmalar yapılmış olmasına rağmen konunun henüz bütün yönleriyle incelendiği ve problemlerin ortadan kaldırıldığı söylenemez. Bu tür kuruluşların yapı ve anlam bakımından sergiledikleri görüntü, tanımı ve tasnifi hakkında bile araştırmacıların farklı görüşleri bulunmaktadır. Hangi öğelerin birleşik fiil sayılacağı veya sayılmayacağı; bu yapıların söz dizimindeki durumu, sözlük birimi olarak ele alınışları ve en çok da ne zaman bitişik, ne zaman ayrı yazılacakları gibi konularda görülen kararsız ve çelişkili tutumlar da meselelerin karışıklığını ortaya koymaya yetmektedir.

Bugüne kadar konuyu çeşitli boyutlarıyla ele alan çalışmalar içinde özellikle de yüksek lisans ve doktora tezlerinin önemli bir yeri bulunmaktadır. Mesela Akmurat Allazarov'un hazırladığı *Ses, Yapı, İmla ve Söz Dizimi Açısından Birleşik Fiiller ve Bunların*

*Türkmençe ile Karşılaştırılması*¹, Mehmet Mahur Tulum'un *Özbekçede Tasvir Yardımcı Fiilleri*², Muhammed Ezzat Ghazy'e ait olan *Harezmi ve Kıpçak Türkçesinde Birleşik Fiiller*³, Kerim Demirci'nin Amerika'da çalışmış olduğu *Descriptive Verbs in Kazakh*⁴, Ali Tan'ın *Kırgız Türkçesinde Tasvir Fiilleri*⁵ başlıklı doktora tezleri özellikle karşılaştırmalı incelemeler için araştırmacılara hem örnek teşkil etmekte, hem de malzeme sunmaktadır. Aynı bağlamda değerlendirilebilecek bazı yüksek lisans tezleriyle de karşılaşılmaktadır. Gülnaz İşlek'in *Türkiye Türkçesi ile Kazak Türkçesinde Birleşik Fiil ve Fonksiyonları*⁶, Bülent Sakça'nın *Nehcü'l-Ferâdis'te Birleşik Eylemler*⁷'i, Murat Uzun'un *Kazan Tatar Türkçesinde Birleşik Fiiller*⁸ ve Erdem Bilal

Dağıstanlıoğlu'nun *Kısâsü'l-Enbiyâ'da Birleşik Fiiller*⁹ bunlardan dördüdür.

Faruk Gökçe'nin *Oğuz Türkçesinde Fiil Birleşmeleri. Tarihsel, Karşılaştırmalı Bir İnceleme Denemesi*¹⁰ başlıklı doktora tezi, konuyu farklı açıdan ele alan bir çalışma olması bakımından dikkat çekicidir. Gökçe, fiil+fiil birleşmeleri olarak kabul edilen yapıları, dil biliminde *gramerleşme* veya *dilbilgiselleşme* (*grammaticalization*) adı verilen teori ile *fiil görünüşü* (*verbal aspect*) açısından incelemiştir. Bunu yaparken her bir yapının tarihî dönemler içindeki gelişimine bakmış, diğer Türk lehçelerinden ve ağızlarından da örneklere başvurmuştur.

Konuyu daha çok Türkiye Türkçesi merkezinde ele alan çalışmalar da dikkati çekmektedir. Mesela Mehmet Yılmaz'ın *Arapça Bir Kelimeyle Türkçenin Yardımcı Fiilleri Şeklinde Kurulan Birleşik Fiiller*¹¹, Süleyman Aydeniz'in *Türkiye Türkçesinde Tasvirî Fiiller ve Fonksiyonları*¹², Ali Şeylan'ın *Türkçede Birleşik Fiiller*¹³, M. Ali Kurutaş'ın *Sürgün'de Birleşik Eylemler (Yapıları ve Anlam Kılımları)*¹⁴, Mehmet Altınöz'ün

¹ Allanazarov, Akmurat (1991), *Ses, Yapı, İmla ve Söz Dizimi Açısından Birleşik Fiiller ve Bunların Türkmençe ile Karşılaştırılması*, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, [yayımlanmamış doktora tezi].

² Tulum, Mehmet Mahur (1997), *Özbekçede Tasvir Yardımcı Fiilleri*, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, [yayımlanmamış doktora tezi].

³ Ghazy, Muhammed Ezzat (2001), *Harezmi ve Kıpçak Türkçesinde Birleşik Fiiller*, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, [yayımlanmamış doktora tezi].

⁴ Demirci, Kerim (2003), *Descriptive Verbs in Kazakh*, University of Wisconsin-Madison [yayımlanmamış doktora tezi].

⁵ Tan, Ali (2005), *Kırgız Türkçesinde Tasvir Fiilleri*, Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, [yayımlanmamış doktora tezi].

⁶ İşlek, Gülnaz (2001), *Türkiye Türkçesi ile Kazak Türkçesinde Birleşik Fiil ve Fonksiyonları*, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, [yayımlanmamış yüksek lisans tezi].

⁷ Sakça, Bülent (2003), *Nehcü'l-Ferâdis'te Birleşik Eylemler*, Mersin Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, [yayımlanmamış yüksek lisans tezi].

⁸ Uzun, Murat (2007), *Kazan Tatar Türkçesinde Birleşik Fiiller*, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, [yayımlanmamış yüksek lisans tezi].

⁹ Dağıstanlıoğlu, Erdem Bilal (2009), *Kısâsü'l-Enbiyâ'da Birleşik Fiiller*, Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, [yayımlanmamış yüksek lisans tezi].

¹⁰ Gökçe, Faruk (2007), *Oğuz Türkçesinde Fiil Birleşmeleri. Tarihsel, Karşılaştırmalı Bir İnceleme Denemesi*, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, [yayımlanmamış doktora tezi].

¹¹ Yılmaz, Mehmet (1988), *Arapça Bir Kelimeyle Türkçenin Yardımcı Fiilleri Şeklinde Kurulan Birleşik Fiiller*, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, [yayımlanmamış yüksek lisans tezi].

¹² Aydeniz, Süleyman (1995), *Türkiye Türkçesinde Tasvirî Fiiller ve Fonksiyonları*, Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, [yayımlanmamış yüksek lisans tezi].

¹³ Şeylan, Ali (1997), *Türkçede Birleşik Fiiller*, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, [yayımlanmamış yüksek lisans tezi].

¹⁴ Kurutaş, M. Ali (1997), *Sürgün'de Birleşik Eylemler (Yapıları ve Anlam Kılımları)*, Çukurova

15 Şubat 2002 Tarihli Cumhuriyet, Hürriyet ve Türkiye Gazetelerinde Birleşik Fiiller¹⁵, Yasemin Kaya'nın *Olmak Fiiliyle Yapılan Birleşik Fiiller ve Tamlayıcılarla Kullanılışı*¹⁶ başlıklı yüksek lisans tezleri bu bağlamda değerlendirilebilecek çalışmalarındadır.

Bunlardan başka, konuyla ilgili bazı kitaplara da rastlanmaktadır. Claus Schönig'in Tatarcadaki yardımcı fiilleri konu olan *Hilfsverben im Tatarischen*¹⁷ adlı eseri; Gülsel Sev'in *Türkiye Türkçesinde -ma Olumsuzluk Ekiyle Kalıplaşmış Birleşik Fiiller*¹⁸'i ve yüksek lisans tezi olarak hazırladığı *Etmek Fiiliyle Yapılan Birleşik Fiiller ve Tamlayıcılarla Kullanılışı*¹⁹ adlı kitabı bunlar arasındadır.

İlgili yayınların sonuncusu ise Deniz Öztürk'e aittir. Türk Dil Kurumu yayınları arasından çıkan *Türkiye Türkçesinde Anlamca Kaynaşmış-Deyimleşmiş Birleşik Fiiller* adlı kitap, Öztürk'ün 1997 yılında yapmış olduğu aynı adlı yüksek lisans tezine dayanmaktadır. Öztürk'ün tezinden sonra meseleyi bu yönüyle ele alan iki çalışmaya daha rastlanmaktadır. Bunlardan biri, Arzu Sema Ertane Baydar'ın 2002 yılında tamamladığı *Kırım Tatar Türkçesinde Anlamca Kaynaşmış-*

*Deyimleşmiş Birleşik Fiiller ve Bu Fiillerin Öğretimdeki Yeri*²⁰ başlıklı doktora tezi; diğeri ise Mehmet Canlıses tarafından yine 2002 yılında tamamlanan *Anadolu ve Rumeli Ağızlarında Anlamca Kaynaşmış (Deyimleşmiş) Birleşik Fiiller*²¹ adlı yüksek lisans tezidir.

Birleşik fiil tasnifleri içinde ayrı bir yerde duran; deyim, atasözü ve başka ifade kalıpları biçiminde de karşımıza çıkan bu tür yapıların müstakil olarak incelenmeye ihtiyacı vardır. Hatta birçoğu üzerinde tek tek durmak gerekir. Çünkü anlam bakımından nasıl bir değişime ve gelişime uğradıkları; bir benzetmeye, ilgiye, alıntıya, hikâyeye dayanıyorlarsa bunun ne olduğu ve nasıl olduğunun tespiti kolay değildir. Ayrıca kuruluş bakımından sergiledikleri görüntü, isim unsurlarının fiillerle birleşim değeri, öğelerin diziliş sırası da ayrı bir bakış, çalışma ve emek gerektirmektedir. Dolayısıyla başta anlam bilimi olmak üzere dil biliminin farklı alanlarını da ilgilendiren bu tür yapılar hakkındaki her türlü çalışma sevindiricidir ve ayrı bir öneme sahiptir. Bu tanıtım yazısına konu olan Deniz Öztürk'ün yayını da bunlardan biri olarak dikkati çekmektedir.

Öztürk'ün çalışması *Ön Söz, Giriş, İnceleme, Dizin, Sonuç ve Kaynakça* bölümlerinden oluşmaktadır. *Ön Söz*'de incelemenin sınırları, izlenen yol ve gerekli görülen açıklamalar; *Giriş*'te başka araştırmacıların konu hakkındaki görüşleri; *İnceleme* bölümünde tespit edilen yapılar, bunların

Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, [yayımlanmamış yüksek lisans tezi].

¹⁵ Altınöz, Mehmet (2003), *15 Şubat 2002 Tarihli Cumhuriyet, Hürriyet ve Türkiye Gazetelerinde Birleşik Fiiller*, Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, [yayımlanmamış yüksek lisans tezi].

¹⁶ Kaya, Yasemin (2007), *Olmak Fiiliyle Yapılan Birleşik Fiiller ve Tamlayıcılarla Kullanılışı*, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, [yayımlanmamış yüksek lisans tezi].

¹⁷ Schönig, Claus (1984), *Hilfsverben im Tatarischen*, Wiesbaden.

¹⁸ Sel, Gülsev (2004), *Türkiye Türkçesinde -ma Olumsuzluk Ekiyle Kalıplaşmış Birleşik Fiiller*, İstanbul: Beta Yay.

¹⁹ Sel, Gülsev (2001), *Etmek Fiiliyle Yapılan Birleşik Fiiller ve Tamlayıcılarla Kullanılışı*, Ankara: TDK Yay.

²⁰ Ertane Baydar, Arzu Sema (2002), *Kırım Tatar Türkçesinde Anlamca Kaynaşmış-Deyimleşmiş Birleşik Fiiller ve Bu Fiillerin Öğretimdeki Yeri*, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, [yayımlanmamış doktora tezi].

²¹ Canlıses, Mehmet (2002), *Anadolu ve Rumeli Ağızlarında Anlamca Kaynaşmış (Deyimleşmiş) Birleşik Fiiller*, Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, [yayımlanmamış yüksek lisans tezi].

anlamları ve ilgili örnekler; *Sonuç* bölümünde, elde edilen verilerin sıralandığı maddeler; *Kaynakça* bölümünde ise başvuru kaynakları bulunmaktadır.

Çalışmanın malzemesi, 1960'tan günümüze uzanan süreçteki bazı edebî eserlerin taranmasıyla elde edilmiş (iki eserde bu tarihin dışına çıkmış), yer yer *Örnekleriyle Türkçe Sözlük'e* de başvurulmuştur. Burada, alfabetik olarak sıralanan her bir fiilin önce sözlük anlamına, sonra da o fiille kurulan birleşik yapılara rastlanmaktadır. Mesela *aç-* (s. 50) maddesine bakıldığında, ilk olarak sözlükteki bütün anlamlarının verildiği; ardından bu fiille yapılan *ağzını bıçak açma-*, *arayı aç-*, *ateş aç-*, *başına iş aç-*, *gözünü dört aç-* gibi birleşiklerin sıralandığı görülmektedir.

Dizin bölümünde, araştırmacıların işini kolaylaştıracak sınıflandırmalar göze çarpmaktadır. Öncelikle, fiillerin alfabetik olarak listelendiği ve her bir başlığın altına ilgili birleşiklerin yerleştirildiği görülmektedir. İkinci olarak da öge sayısına ve adına göre bir sıralama yapıldığı dikkati çekmektedir. Bu bölüm, aynı fiilin kaç ayrı unsurla birleşebildiğini ve özellikle de anlam alanının ne kadar geniş olduğunu işaret etmesi bakımından önem taşımaktadır.

Bununla birlikte, elde edilen malzemeye bakıldığında konunun zorluğu, karışıklığı ve tartışılması gereken yönleri de somut olarak kendisini göstermektedir. Ancak bunlara temas etmeden önce, kitaba da ad olan *anlamca kaynaşmış-deyimleşmiş birleşik fiil* terimi üzerinde durmak gerekir. Çünkü, başka araştırmacılar tarafından da kullanılan bu terimin, konuyu bütün yönleriyle kapsamadığı ve içinde birtakım çelişkiler bulunduğuna dikkati çekmektedir. Mesela, *incelemenin di-*

şında kalan diğer birleşik fiiller anlamca kaynaşmamış mıdır? Birleşik fiillerde zaten hem şekil, hem anlam bakımından bir birleşme söz konusu değil midir? Bu tür yapıların hepsi deyimleşmiş midir, eğer öyle ise taranan örnekler içinde de rastlanan farklı yapıları nasıl değerlendirmek gerekir? gibi soruları akla getirmektedir. Bu bakımdan, seçilen terimin her yönüyle tartışılması ve tercih sebebinin belirtilmesi gerekmektedir.

Elde edilen yapılara bakıldığında, öncelikle bunların sunumlarıyla ilgili problemler göze çarpmaktadır. Söz gelimi; isim ve fiil birleşmelerinde, isim unsuru her zaman yalın biçimde değil; zaman zaman da iyelik, çokluk veya hâl ekleriyle birleşmiş olarak karşımıza çıkmaktadır. Dolayısıyla *baş ağırlaş-* (s.64), *gönül ak-* (s.65), *iş baştan aş-* (s. 100), *bet beniz at-* (s. 103), *kulak kapıda bekle-* (s. 146), *eli kana bula-* (s. 186), *başı bulandır-* (s. 187), *kaş çatıl-* (s. 212) gibi örnekleri, şu biçimlerle değiştirmek gerekir: *başı ağırlaş-*, *gönlü ak-*, *gözünden uyku ak-*, *işi baş(ın)tan aş-*, *beti benzi at-*, *kulağı kapıda bekle-*, *elinini kana bula-*, *başını bulandır-*, *kaş çatıl-*. Aslında araştırmacı tarafından bu noktaya temas edildiği (s. 8); ancak listelenen fiillerde aynı dikkatin sergilenemediği, fiiltamlayıcı ilişkisinin sıklıkla gözden kaçırıldığı izlenmektedir.

Ön Söz'de, taranan eserlerin çeşitliliğinden ve çokluğundan dolayı, aynı birleşik fiillerdeki isim öğelerinin zaman zaman farklılaştığı ve bütün bu farklı biçimlerin çalışmada gösterildiği söylenmektedir. Örnek olarak da *hayat sür-*, *yaşam sür-* birleşikleri verilmektedir (s. 8). Bir fiilin kaç ayrı isim unsuruyla yan yana geldiğini göstermek, dildeki zenginliği de işaret ettiği için önemlidir. Fakat sözü edilen örnekler, aynı fiil yapısının değişikleridir. Arala-

rında duygu değeri ve çağrışım alanları bakımından bazı farklılıklar bulunsa da pek çok bağlamda birbirinin yerine kullanılabilir. Dolayısıyla da bu fiilleri ayrıca ele almak yerine, değişen unsuru ayraç içinde göstermek ya da farklı madde başında verilse bile, ilgili olduğu diğer yapıyı işaret etmek gerekir. Bu durum, dilde aynı kavram için kaç ayrı ifade biçiminin bulunduğunu göstermek açısından da son derece önemlidir. *Mateme (yasa) bürün-* (s. 199), *içine~üstüne (bir şey) çök-* (s. 267), *dikkat (zihin) dağıt-* (s. 273), *ayağa (pâya) dolaş-* (s. 307), *yerini (koltuğunu) doldur-* (s. 311), *şandan (itibardan) düş-* (s. 359) örneklerinde, araştırmacının buna dikkat ettiği görülmektedir. Ancak, bazen de bunları birbirinden bağımsız unsurlar şeklinde sunduğu, hatta kimi yapıları farklı kelimelerle açıklamaya çalıştığı göze çarpmaktadır. Mesela *ağzından laf al-* ile *ağzından söz al-* yapıları birbirinden farklı değildir. Ancak *ağzından laf al-*, *"havadan sudan konuşurken öğrenmek istediğini söyletmek"* (s. 69) olarak; diğeri ise aynı sayfanın devamında *"dereden tepeden konuşurken karşısındakine öğrenmek istediğini söyletmek"* açıklamasıyla dikkati çekmektedir. Bu iki örnekte, derlenen malzemenin nasıl bir kalıp içinde sunulacağı hakkındaki kararsızlık da kendini göstermektedir. Çünkü örneklerin birinde *ağzından*, diğesinde *ağzından* denmektedir. *Ezbere al-* ile *hıfza al-* da anlam bakımından örtüşen örneklerdendir. Birincisi, *"Bir sözü, bir metni aktarabilecek şekilde zihne yerleştirmek; hıfz etmek"* şeklinde; ikincisi ise aynı anlamda, ancak farklı kelimelerle, *"ezberlemek, hatırda tutmak"* (s. 77) sözleriyle karşımıza çıkmaktadır. Benzer bir durum, aynı sayfada ard arda verilen *meydana çıkar-* ile *ortaya çıkar-* fiillerinde görülmektedir. Bunlardan ilkinde,

"1. Ortaya koymak, ortaya çıkmasına sebep olmak. 2. Açıklığa kavuşturmak" anlamıyla; diğesine ise *"1. İspat etmek, delilleri göstermek. 2. Belli, belirgin hâle getirmek"* (s. 258) biçiminde rastlanmaktadır.

Anlamları aynı kelimelerle ifade edilen, ancak ayrıca ele alınan fiillerin örneği de fazladır. Mesela, her ikisi de *"somurtarak kızgınlığını belli etmek"* şeklinde açıklanan *surat as-* ile *yüz as-* (s. 100); *"ölmek"* olarak anlamlandırılan *öbür dünyayı boyla-* ile *öteki dünyayı boyla-* (s. 173); *"yapılan üzücü veya kötü bir işten vazgeçip doğru, mantıklı hareket etmek; akıllıca bir yol tutmak"* anlamı verilen *aklına başına devşir-* ile *aklına kafasına devşir-* fiilleri böyledir.

Sözü edilen durum, *kesip at-* *"bitirmek, sözü kapatmak"* ile *kestirip at-* *"hemen bitirmek, sözü kapatmak"* (s. 107) gibi örnekler için de geçerlidir. Çünkü fiiller, yalnızca farklı kelimelerle değil, farklı eklerle de kalıplaşabilmektedir. Dolayısıyla, bu tür örnekleri de aynı birleşik fiilin değişikleri olarak sunmak gerekir.

Üzerinde durulacak bir başka husus, seçilen örneklerin yeterince açıklayıcı veya amaca uygun olmaması ile ilgilidir. Mesela, *"ağzından laf al-* yapısı, *"havadan sudan konuşurken öğrenmek istediğini söylemek"* (s. 69) şeklinde açıklanmaktadır. Ancak verilen örnek şöyledir: *"Filânı falanı kefil verip yakarıcı oldu, ağzından peki lafını zor güç aldılar.* Halbuki, burada kastedilen "kişiyi konuşturup bilgi almak" değildir, daha çok "ikna etmede zorlanmak" anlatılmaktadır. *"Dereden tepeden konuşurken karşısındakine öğrenmek istediğini söyletmek"* biçiminde açıklanan *ağzından söz al-* ifadesine verilen örnek de sorunludur: *Aklına geldikçe, başı sıkıştıkça Erdal'ı telefonla arayaçağına ilişkin söz aldılar ağzından.*" (s. 69) Bu cümledeki kullanım ise daha

çok "yemin almak, kişiyi ikna etmek" anlamına gelmektedir. Yapılan açıklama ile seçilen örneğin uyumsuz olduğu bir fiil yapısı da *kafa çalış-* (*kafası çalış-* olmalıydı) maddesinde dikkati çekmektedir. "*Bir şey veya kimse üzerinde düşünmeye, kafa yormaya, fikir üretmeye çalışmak.*" (s. 209) şeklinde anlamlandırılan bu ifade biçimi, *kafası çalış-* ile değil; daha çok *kafayı çalıştır-* fiili ile ilgilidir. Örnek olarak seçilen "*Hele senin gibi kafası çalışan, insanlığın sorunlarına ilgi duyan bir insanın böyle sorumsuzca davranması hiç de doğru değil*" cümlesine bakıldığında ise bu defa, "zeki olmak" anlamındaki *kafası çalış-* fiilinin anlatıldığı görülmektedir.

Kitapta, anlam farkının olduğu, zihinde farklı bir kavramın uyandığı, yeni bir fiilin ortaya çıktığı ya da bilhassa kalıplaşmaların o yönde olduğu durumların dışında kalan pek çok fiilin de edilgen, dönüşlü ve ettirgen biçimlerinin sıralandığı görülmektedir. Ancak bunun sebebi anlaşılmamaktadır. Söz gelimi, *ders al-* "*ibret almak*" (s. 72) ile *ders alın-* "*ibret alınmak*" (s. 89), *içeri al-* "*hapsetmek*" (s. 77) ile *içeri alın-* "*hapsedilmek*" (s.90); *kaleme al-* "*yazılı hale getirmek, yazmak*" (s. 78) ile *kaleme alın-* "*yazılı hale getirilmek, yazılmak*" (s. 90); *takibe al-* "*izlemek*" (s. 84) ile *takibe alın-* "*izlenmek*" (s. 91); *yol al-* "*gitmek, yolda ilerlemek*" (s. 87) ile *yol alın-* "*gidilmek, yolda ilerlenmek*" (s. 91); *denk düş-* "*ayarını eşini bulmak*" (s. 346) ile *denk düşür-* "*ayarını eşini bulmak*" (367) örnekleri farklı fiil yapıları değildir. Hepsinde de temel olarak aynı şey anlatılmaktadır. Yani sıralanan bu örneklerin durumu, *göz önünde bulun-* "*görünür, meydana olmak*" (s. 190) ile *göz önünde bulundur-* "*herhangi bir durumun nasıl bir sonuca yol açacağını hesaba katmak, dikkate almak*" (s. 193); *haddini bil-*

"*ölçülü davranmak*" (s. 163) ile *haddini bildir-* "*cezasını vermek, yola getirmek, hak ettiği şekilde paylamak*" (s. 165) fiilleri arasındaki farka benzememektedir.

Çalışmada, eserleri taranan yazarların üslup özelliği olarak dikkati çeken, ancak araştırmacı tarafından olduğu gibi verilen ve dolayısıyla dilde o tür birleşik fiillerin bulunduğunu düşündüren birtakım örneklerle de karşılaşılmaktadır. Mesela, *dünyaya ve hayata göz aç-* (s. 53); *yavanlığa, kuruluğa, renksizliğe bürün-* (s. 198); *çile veya sancı çek-* (s. 216); *can ve gönülden tövbe de-* (s. 286); *kafa ve kalp değiştir-* (s. 291); *dil, din ve kültüre dokunulmak-* (s. 303); *ruh, çile, tecrübe dök-* (s. 317); *yanlış yola, kötü yola düş-* (s. 362); *kalp, kafa genişle-* (s. 434); *dilden, elden, belden düş-* (s. 347); *ses, söyleyiş, eda getir-* (s. 444); *güne ve saate dökmeye giriş-* (s.462), *eli, ayağı, dili kuru-* (s. 679); *çaresizliğe, çıkışsızlığa sürükle-* (s. 775) gibi yapılar, yazarların anlatımı pekiştirmek ve az sözle çok şey ifade etmek için başvurduğu yollardandır. Bu örneklerin bazısında farklı isimlerle birleşen birden fazla fiil yapısına rastlandığı gibi, bazısında birleşik fiilden söz etmek bile zor görünmektedir.

Virgül veya bağlaç yardımıyla yana dizilen bu örneklerin dışında kalan bazı yapıların da birleşik fiil olup olmadıkları üzerinde yeniden düşünülmelidir. Mesela, *çfte ara-* (s. 96), *değerlendirmeyi bil-* (s. 161), *Sultan'a çıkar-* (s. 259), *Türkçeye dayan-* (s. 284), *merak mevzuu olarak duy-* (s. 332), *ürperişle duy-* (s. 338), *vurdumduymazlığa eriş-* (s. 382), *propagandaya yüklen-* (s. 955) gibi kullanımlarda görülen isim unsurları, yüklem durumundaki fiillerin *istemi (valenz)* ile ilgilidir. Dolayısıyla da bu ögeler birleşik fiil sayılamaz. Aksi takdirde, aynı

ekle birleşen bütün kelimelerin birleşik fiil oluşturduğunu kabul etmek gerekir. Söz gelimi *otur-* fiili, “ikamet etmek” anlamında kullanıldığında, *Ankara’da oturuyorum, İzmir’de oturuyorum, köyde oturuyorum, kasabada oturuyorum* cümlelerinde olduğu gibi – *DA* eki istemektedir. Bunlardan birisi birleşik fiil sayıldığında, diğerlerinin de aynı oranda sayılması gerekir.

Değişik yollar veya etkilerle yan yana gelen yapılar içinde, cümle kuruluşunda ve değiştirilemez formlarda olan bazı örnekler de bulunmaktadır. Bu tür formları, hiç dokunmadan, kalıplaştığı biçimde ele almak ve diğerlerinden ayırmak gerekir. Çünkü bunların, deyim ve atasözlerinden farklı yönleri bulunmaktadır. Dolayısıyla, bunlara “*kalıp ifadeler*” demek belki daha doğrudur. Birleşik fiil olup olmadıklarını da ayrıca tartışmak gerekir. Öztürk’ün derlemeleri içinde karşılaşılan *beri bak* (s. 128), *zoruna bak-* (s. 133), *kendi bil-* (s. 164), *keyfi bil-* (s. 164), *kokma- bulaşma-* (s. 188), *cenaze namazına buyur-* (s. 194), *taş çatla-* (s. 212), *başa gelen çekil-* (s. 225), *altta kalanın canı çık-* (s. 237), *keyfine değme-* (s. 289) gibi örnekler, bunlardan bazılarıdır. Ancak değiştirilerek verilen bu biçimlerin, ortaya başka yapılar, başka anlamlar çıkardığı görülmektedir. Dolayısıyla, bunları yapılarına hiç dokunmadan; *beri bak, zoruna bak, kendisi bilir, keyfi bilir, kokmaz bulaşmaz* (veya *ne kokar ne bulaşır*), *buyrun cenaze namazına, taş çatlasa, altta kalanın canı çıksın, değmeyin keyfine* şeklinde ele almak gerekir.

Daha önce de söylendiği gibi birleşik fiillerin bu yönü, dil biliminin başka alanlarını da ilgilendirmekte ve içinde birtakım zorluklar barındırmaktadır. Dolayısıyla da her bir yapı veya yapı topluluğu üzerinde belki ayrı ayrı durulması gerekmektedir. Çünkü birbi-

rinden ayrı sebeplere dayanan ve ayrı biçimlerde oluşan çok sayıda yapıya rastlanmaktadır. Bu bakımdan konuyu etraflıca veya sadece bir yönüyle ele alan her türlü çalışmanın ayrı bir önemi bulunmaktadır. Deniz Öztürk’ün çalışması da bazı eksiklerine rağmen böyledir. Özellikle sunulan bol malzeme, konu hakkındaki bilgilerin gözden geçirilmesinde son derece etkilidir ve ileride yapılacak çalışmalar için bir hareket noktası teşkil etmektedir.

Aslıhan Dinçer